

Töövõimereform - koostöö proovikivi

Monika Haukanõmm

Eesti Puuetega inimeste Koja juhatuse esimees

Juulis 2013 kiitis valitsus heaks töövõime reformi toetamise süsteemi põhimõtted, mille eesmärk on abistada tööealisi (vanuses 16–63 eluaastat) tervisekahjustusega ja puudega inimesi sobiva töö leidmisel ja säilitamisel. Lisaks seati eesmärgiks töövõime kaotuse ennetamine, isiku motiveerimine olla aktiivne säilinud töövõime ulatuses, samuti tööandjale abi osutamine töökeskkonna parandamisel ja töövõime kaotusega isiku tööle võtmisel ning töö hoidmisel.

Töövõimereformi ajend

Viimaste aastate suurimaks sotsiaalkindlustuse reformiks nimetatud muudatuse põhjuseks on järjest suurenev töövõimetuspensionäride hulk (2012. a jaanuari seisuga 93 451 inimest, 2013. a 98 062 inimest), kes valdavalt pole aktiivsed (kaks kolmandikku ei tööta) ja peavad toime tulema riigi makstava väikese töövõimetuspensioniga. Arvestades töövõimetuspensionäride arvu kiiret kasvu ning kasvavaid kulusid töövõimetuspensionitele, toetustele ja sotsiaal- ja tervishoiuteenustele, pole Eesti praegune töövõimetusskeem jätkusuutlik.

Alustades reformi väljatöötamist, määratleti uue süsteemi kolm läbivat põhimõtet, mille elluviimist lubas riik igakülselt toetada. Need põhimõtted on järgmised: 1) tervisekahjustusega tööealist inimest tuleb tööturul hoida, sest töötada on võimalik ka vähenenud töövõimega; 2) inimene peab oma käitumisega terviseriske ennetama ja olema valmis osalema meetmetes, mis aitavad tal tööle tagasi pöörduda või oma tööd jätkata; 3) tööandjad peavad töökeskkonda parandama ning looma võimalusi, mis soodustavad terviseprobleemidega inimese töötamist.

Laiulatusliku sotsiaalreformi edukas käivitamine on hädavajalik ja mõõdapääsmatu. Kõik osapooled – tervisekahjustusega ja puudega inimesed, tööandjad ning riigiametnikud mõis-

tavad, et vanamoodi edasi minna pole võimalik. Reform on oluline, sest puudutab 100 000 tööealist tervisekahjustusega ja puudega inimest, nende pereliikmeid ja kõiki sotsiaalvaldkonna praktikuid.

Osapoolte ootused

Tervisekahjustusega ja puudega inimesele tagab võimetekohane töö töökäiva inimesega võrdväärsema elustandardi, sest ainuüksi töövõimetusloa ja toetustega pole see võimalik üheski riigis. Lisaks pakub töö sotsiaalset ja professionaalset eneseteostust ning võimalust tunda end ühiskonna võrdväärse liikmena. Küsimus on inimväärikuses ja soovis tunda ennast ühiskonna täisväärtusliku liikmena, kes ise otsustab oma elu üle. Reformiga muudetakse inimeste staatust ühiskonnas, minnes heategevuslikult lähenemiselt üle inimõigustepõhisele suhtumisele, st abivajajast aktiivseks osalejaks.

Tööandjad on olukorras, kus töökäsi napib, elanikkond vananeb ja töövõimete arv suureneb, mõistnud, et tervisekahjustusega ja puudega inimeste „armee” on seni kasutamata ressurss, ja seda kogu maailmas. Tööandjad mõistavad järjest enam, et puudega inimesed on väga tihti motiveeritumad ja lojaalsemad kui terved inimesed. Kuid eelkõige on nad inimesed, kellel on samasugused tugevused ja nõrkused nagu tervetelgi, sest tervisekahjustusega ja puudega inimene on inimene.

Riigi peamiseks motivaatoriks on mure kehtiva sotsiaalsüsteemi jätkusuutlikkuse pärast, millele on juhtinud tähelepanu nii Euroopa Komisjon, OECD kui Riigikontroll. Investeerimine sihtgrupi haridusse, rehabilitatsiooni ja tööhõive meetmetesse toob juurde uusi maksumaksjaid.

Edu eeldus on suhtumise ja mõtlemise muutus

Meil on olemas hea lähtekoht, kus kõik osapooled mõistavad käivitatud reformi paratamatust, kuid eesmärkide saavutamiseks on eelkõige vaja muuta kogu ühiskonna aegunud suhtumist abivajajatesse, samuti vähendada tööandjate teadmatusel tulenevaid hirme ning suunata puudega inimeste endi mõtlemist. 21. sajandil ei ole enam kuidagi põhjendatud nn heategevuslik lähenemine – „aitame vaeseid õnnetuid” –, vaid toetuda tuleb inimõigustele. Selle kohaselt ei ole puuetega inimesed mitte ühiskonna kaastunnet ja hoolt vajavad ohvrid, vaid ühiskonna võrdväärsed liikmed, kellel on teistega samasugused inimõigused. Selle eesmärgi saavutamine tähendab, et puuetega inimeste õiguste kaitse ei ole riigi valik, vaid inimõigustest tulenev kohustus. See tähendab ka seda, et riigil ja ühiskonnal laiemalt on kohustus tagada puuetega inimestele võimalus osaleda ühiskonnas võimalikult iseseisvalt ning olla valmis ise oma õiguste eest seisma. Mõtlemise muutus võtab aega, sest puuetega inimestele võrdsete võimaluste, õiguste ja kohustuste temaatika on maailmas

suhteliselt noor nähtus – vaevalt sajandi vanune.

Inimeste mured ja ootused

Eesti Puuetega Inimeste Koda kogus oma liikmesorganisatsioonidelt infot inimeste murede ja ootuste kohta seoses töövõimereformiga.

Liikumispuudega inimesed on tõstatanud järgmised küsimused:

- Puudub trauma, haiguse või muul põhjusel liikumisvõime kaotanud inimeste läbimõeldud ja süsteemne tööturule ennistamise programm.
- Peale haiglat ja sellele järgnevat rehabilitatsiooni või taastusravi jääb inimene oma puudega üksi. Puudub süsteemne taaskaasamiseks ühiskondlikku ellu.
- Taastusravi korraldus ei valmista liikumispuudega inimesi ette edaspidiseks iseseisvaks toimetulekuks, mis omakorda takistab tööturule naasmist.
- Abi ei vaja ainult puudega inimene, seda vajab kogu ta pere. Abi perele on vaja kohe, kui trauma saanud inimene on haiglas ja ise veel toimuvat täie selgusega ei tajugi.

- Ebapiisav on täiend- või ümberõppe pakkumine alates oskuste ja võimete hindamisest kuni toetavate teenuste pakkumiseni. Toetavad teenused võimaldaks taas tööle minna.
- Väga oluline on kohe värskelt puude omandanud inimest nõustada. Ükski terapeut, sotsiaal- ega meditsiinitöötaja ei tea inimese siseelu, tema tundeid ja tahtevõimet. Ainus abistaja on alguses teine samasuguse puude ja pikaajalise elukogemusega inimene. Ka Eestis on vaja riigi rahastatud tuge puuetega inimeste organisatsioonidele võrdse toe (kogemusnõustamise) teenuse elluviimisel.
- Tööturule naasmisel on oluline inimese isiklik elu ja ligipääsetavad elamistingimused, ja töökohad, mis on töötamise üheks eeltingimuseks.

Nägemise kaotanud inimesed:

- Suurimaks probleemiks hiljuti nägemise kaotanule on infosulg, mida saaks leevendada Tallinna ja Tartu Silmakliiniku juurde rehabilitatsioonijuhendaja ametikohtade loomine. Rehabilitatsioonijuhendaja võiks olla eripedagoogi või sotsiaaltöötaja haridusega nägemis- puudega inimene, kes valdab põhjalikult pimedatele ja nõrgalt nägijatele mõeldud tugisüs- teemi toimimist.
- Õppima asuvatele nägemispuudega inimestele tuleb tagada vajalik rehabilitatsioon enne ülikooli või kutseõppeasutusse astumist. Õppimine võtab pimedal või nõrgalt nägeval inimesel tunduvalt rohkem aega kui nägijal, ta ei suuda omandada paralleelselt õpingutega muid õpinguteks vajalikke oskusi.
- Vaja on tagada esmatasandi rehabilitatsioon, sobivad abivahendid, jõukohase elukutse omandamine kohandatud õpikeskkonnas või tugiteenused integreeritud õppes, töötamisvõimalus toetatud töökeskuses või naasmisel avatud tööturule töökoha kohandamise võimalus ning töötamisel või õppimisel vajalike täiendavate rehabiliteerimisteenuste kättesaadavus.
- Luua tugiisiku teenus, mis seisneb teise hästi toimetuleva nägemispuudega inimese toes ja nõustamises, kuna nägemispuudega inimese toimetuleku üheks põhiliseks aluseks on kogemuspõhine nõustamine.

Intellektipuudega inimesed:

- Erihoolekandeteenused ja teised toetavad teenused (KOV-i teenused) ei ole kättesaadavad (teenused on alarahastatud ja ebapiisavas mahus). Esmatähtis on tagada erihoolekandeteenuste kättesaadavus tööealistele intellektipuudega inimestele.
- KOV-i teenuste kättesaadavus on piirkonniti väga erinev.

Intellektipuudega inimene ei suuda osaleda koolituses ega püsida tööturul ilma toetavate teenusteta (tugiisik, transport jne).

- Elukestev õpe ja tööturukoolitused intellektipuudega inimestele praktiliselt puuduvad.

Kurdid:

- Kurtus on vägagi sotsiaalset laadi, see tekitab suuri probleeme tööturule sisenemisel või tööturul püsimisel.
- Kommunikatsiooniteenuste (viipekeeled) kättesaadavus piirkonniti on ebahühtlane ja mahult ebapiisavad, kuid tõlgi abita pole võimalik õppida, töötada ega elada teistega võrdväärset elu.
- Need vähesed kurdid inimesed, kes suudavad tööturul püsida, kulutavad väga palju energiat ja aega teabe saamisele ja edastamisele.

Epileptikud ja muud krooniliste haigustega isikud:

- Tööle saamine ja sobiva töö leidmine on põhiline küsimus, kuna haigusest tingituna on teatud töökohad neile välistatud. Raske on leida sobivaid töökohti ja tööandjaid, kes on nõus sellega, et inimene käib tööl kas osalise töökoormusega või viibib osa tööajast haiguslehel.

Sclerosis multiplex'iga (SM) isikud:

- Paremaid tulemusi saavutatakse, kui töötukassa juhtumikorraldaja asemel või temaga koos töötaks patsiendiorganisatsiooni kogemusnõustaja. See peaks olema sama loomulik, kui inimese juba haiglas/arsti juures vastava patsiendiorganisatsiooni juurde juhatamine (kust ta vajalikku tuge saab) või rehabilitatsiooni/taastusravi keskuste haldamine tihedas koostöös patsiendiorganisatsioonidega. Lisaks headele tulemustele looks selline korraldus juba iseenesest võimalusi kroonilise haigusega/puuetega inimeste tööhõiveks.
- Kõiki tööga seotud probleeme peaks aitama lahendada patsiendiühingu juhtumispetsialist. Tema tegeleks iga tööealise SMiga inimesega kui nõuandjaga, kes töötaja esindajana räägib tööandjaga läbi olukorrad, mis diagnoosi arvestades võivad tekkida, samuti konkreetse olukorra/inimese vajadused, mille täitmisel töösuhe jätkuda saaks.

Lõpetuseks

Kui tahame, et aastate pärast võiksime öelda, et töövõimereform oli edukas, tuleb kohe alguses käsitleda tervisekahjustusega ja puudega inimeste tööhõivet laiemalt kui ainult töö küsimust. Tööandjad omavad ainukest ressursi, mida on vaja – töökohad, mis peavad olema ligipääsetavad, kaasavad ning vajadusel paindlikud. Tööandjad saavad palju teha töökeskkonna ohutuse tagamisel ning terviseriskide vähendamisel, vähendamaks tulevikus tervisekahjustusi.

Kuid kõik algab ikka haridusest ja tööks ettevalmistusest. Tunduvalt rohkem on vaja panustada haridussüsteemi, et iga puudega inimene saaks võimalikult hea hariduse, ning pakkuks tuge ja kohandusi kogu õppimise ajaks. Ainult sellisel viisil saame tervisekahjustusega inimesed tuua tööturule võrdselt teiste inimestega. Nagu ühiskonnas tervikuna, nii on ka puudega inimeste hulgas erinevate võimete ja huvidega inimesi. Neile tuleb anda võimalus oma potentsiaali kasutades panustada ühiskonna edendamisse ja arvestada puuetega inimeste poolt tehtud ettepanekutega.

Kuid selleks on vaja, et nii riiklikud kui ka kohaliku omavalitsuse pakutavad sotsiaal- ja meditsiiniteenused oleksid eri piirkondades võrdselt kättesaadavad. Töövõimereformi ei ole võimalik ellu viia, kui pakutavad teenused ei toeta töötamise eesmärki ning jätkub vastasseis riigi ja kohalike omavalitsuste vahel.

Kui tahame, et aastate pärast võiksime öelda, et töövõimereform oli edukas, tuleb kohe alguses käsitleda tervisekahjustusega ja puudega inimeste tööhõivet laiemalt kui ainult töö küsimust.

Viimaseks, kuid mitte vähem tähtsaks edukuse võtmeteguriks kujuneb sihtgrupi poolt vaadatud süsteemi lihtsus ja loogilisus. Tuleb ära kasutada kõik infotehnoloogilised võimalused, et välistada olukorrad, kus puudega inimene peab külastama mitmeid asutusi ja institutsioone. Tuleb välistada inimeste jooksutamist asutuste vahel ja selleks on vaja erinevad taotlused koordineerida.

Miski pole võimatu, kui väga tahta ning näha takistuste asemel võimalusi. Käivitatud reformiga pannakse proovile erinevate sektorite (haridus-sotsiaal-mediitsiin-töö) ja tasandite (riik-kohalik omavalitsus-tööandjateenuseosutaja-esindusorganisatsioon-inimene) koostöövalmidus ning ühise kaugema eesmärgi nägemise võime.